

járó kukásautó, mentek bele azok az évek. A kukákból Tibike mindenféle muslincákat és legyeket fogdosott össze, gyufaskatulyába zárta őket, a legyek majd megőrültek a kis fiókban, és a legváratlanabb pillanatokban szétengedte őket a lányok ruhájába. Azok sikoltoztak, csapkodták a hátukat, Tibike meg röhögött. Röhögése olyan volt, mintha a torkán akadt volna egy falat, rázkódott a válla, sípolt és ugatott, aztán az egész valami éppen csak átszűrő, fenyegető sziszegéssé, sercegéssé változott, és ütni kezdte a fejét egy könyvvel.

Hadas Miklós

KIS TRAKTÁTUS LOVAKRÓL ÉS EMBEREKRŐL

Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához

Az alábbi szöveg részlet **SPORT ÉS FÉRFIASSÁG** munkacímmel készülő könyvem első részéből. A könyv kiinduló kérdése: vajon mivel magyarázható, hogy a kommunizmus bukásáig Magyarország – népességének számához mérten – a három legsikeresebb nemzet közé tartozott a modern sportmozgalom történetében? A kérdésre nem csupán a nagypolitika és a sport kapcsolatának tanulmányozása révén próbálok meg válaszolni, hanem a társadalmi diszpozíciók, vagyis az egyes csoportok nem tudatos viselkedési késztetéseinek, tartós beállítódásainak több évszázados alakulását is figyelembe véve. Vizsgálódásaim segítségével a férfiasság történelmi alakváltozásainak fölvezetésére is kísérletet teszek. Az itt közölt fejezet rész fő tézise szerint a XIX. század első felében a férfiszenvédély új irányokba kanalizálódik: az ellenség elpusztítására törekvő agresszív harc helyébe az ellenféllel szelídülő másikkal folytatott civilizált versengés lép.

1. „A gyakori vadászat közt a nemes vad száma gonoszul lepadna, ha Wesselényi találós esze ennek ügyes óvszerét nem találja. Vadászatán némi kivételeket tűzött ki, mellyeknek mindenki hódolt. Csak gímszarvas, bak őz, vadkan és hím császármadár: ezek is kiválólág vont csöböl, egyes golyóval valának lőhetők. Szarvas és őz-tehén, vaddisznó-eme és tyúk kivétel alatt álltak. Innen magyarázható, hogy Zsibón a nemes vad száma a gyakori népes vadászatok mellett sem csökkent. A zsbói 27 ezer hold őserdők másfél századi szoros tilalmazás után az egy medvén kívül más vadban bővelkednek. Egy-egy négy napos vadászaton rendszeren körülbelül 1-2 gímszarvas, 4-5 bak őz, 1-2 farkas, 14-16 róka, 50-60 nyúl, néhány vadmacska, fogoly és császármadár esett. [...] Fellengő lelkülete a csekélyebb tárgyat kevés figyelemre méltatta. Vadásznaplójában is csak a nagy és nemes vadat jegyezte fel, az aprót fitymálta; de később megbánta mulasztását, mert bámulatos mennyiséget mutatott volna fel. Egyebek közt gr. Kollonicsnak pozsonymegyei körvadászatán egy napon 105 darab nyulat lőtt. Többet mint erdélyi vadásztársainak egy része egész életükben. Az általa lőtt nemes és nagy vadak száma is tetemes, 46 farkas,

220 szarvas, vaddisznó és 45 dám vad halála áll naplójában feljegyezve.” (Ujfalvy, 1941. 258–260.)

2. „Mint tudatik, Mr. John Paget volt az első, ki ezelőtt két évvel valóságos becsületes erdélyi kopókat összeszerezve, próbálá azokat a honában divatozó vadászatra szoktatni, s ámbár ez eleintén sokak előtt nevelésnek tetszék, sikerült mégis valódi angol kitartás és állhatatosságának annyira célt érni, hogy már jól egybetartott ebcapatját (meute) naponkint több-több lovasok követik. [...] Dámvadunk szekereken vitetik a couverig, melly mint mondánk egy nádas, bokros mély szakadásos hegytető vala. Ott bocsáták őt ki; megfutamodott, körülnézett, s megint megfutamodék s ment, ment. Hat percre utána bocsátották a menetet (14 kopó), melly a nyomot azonnal fölvette s haladott a full cry (teljes hajtás). Angol ivadéku erdélyi lovaink dicséretére csak annyit mondhatunk, hogy 27 lovas közül (49 percnyi kemény futás után) kettőn kívül mind ott volt a halali-nál. A meghajhászott nemes vadat elevenen vettük ki a kutyák szájából, szekerre épített oljában haza szállíták s reméljük, hogy ő dámvadsága (s ha kidől, kenyeres pajtása) bennünket még ezentúl is jól megfáraszt, kívált, ha az idő olly napfényes tavaszi napokban tündöklök, mint ma.” (Honderű, 1843. 6. szám. Gerley aláírással.)

3. „A kíváncsi nézők seregesezen tódultak ki a Rákosra, melynek sík téreit nagyokat lépő gyalogok, tömérdék úri s bérkocsik, szerény egylovasok s hegykén paripázók tarkázva lepték el. Lobogó nemzetiszínű zászlók előre felbuzdíták a lelket azon magas örmre, mely ezen egy egész nemzethez illő mulatságból várakozott reá. A nagy fából épült nézőhely, mint valami magányos kastély, büszkén emelkedék fel a sík pálya terén. Mint csügg a fára szállt méhraj a fának hajlongó ágán, olly sűrűn tarkázdott a nézők és kocsik raja a nézőhely zöld körén, mellynek páholyból honunk Szépei – ezek az élet s minden pálya virághintői – mosolygó bájjal nézének ki s figyelmökért az egyes lovagok a pálya-tér közepéin lovaik ügyességét, nyargalás, ugratás, táncoltatás és vágatás által mutaták. Megcsendült végre a csengetyű jelszó s azonnal minden arc a pálya jobbik köre felé fordult, minden test kihajolva csüggött s minden újj jobbfelé mutatott; közeledtek a megereedt angoly lovak s madársebességgel suhantak el meggörbiülő, csikos öltözetű lovászaikkal a nézők szeme előtt; minden szem követé őket, csak ez egyes sebessen kiejtett szavak, a szürke, a pej, a sárga hallatszottak; a futók már megkerülték a körnek túlsó oldalát is s az utolsó zászlós karóhoz értek, megcsendül másodszor is a tüzelő csengetyű s vele a nézők szájából a biztató szorítsd, vivát, bravó közt ér célhoz a nyertes, túlhalad, megfordul, s jutalmat (világszokáskint) gazdája veszi el s délcegen vezeteti el magát róla tisztelve leszállt lovása által a nézők előtt, mintha érezné – amit időnkben sok ember nem érez – önbecsét. Kifutván az ebbeli nagy mustrák – az angoly lovak – pályájukat, honi lovak állának ki bő ingű lovagjaikkal a versenyre s ősi szokáskint csak nyereg nélkül, száguldó sebességgel futák körül a nézők örömtapsai buzditó rajta rajtái s éljenei közt a pályatért. Ez egészben bizonyos élénkség, érdekesség s egy nemzethez illő nemesebb férjfiás mulatsági szellem mutatkozik; a nézők közül kiki vidámnak, büszkébbnek s úgyszólván többnek, egy ifjodott nemzet tagjának érezé magát.” (Honművész, 1833. június 6. Szekrényessi aláírással.)

A „primitív társadalmakban” a vadászat elsődleges célja az élelemszerzés – függetlenül a vadásztechnikáktól és -eszközöktől, az elejtendő állatok fajtájától, a környezeti adottságoktól vagy éppen a társadalom ilyen-olyan sajátosságaitól. A középkori Európában aztán – a civilizáció folyamatával összhangban – a legfontosabb célja immár nem elsősorban az élelemszerzés, hanem más szükségletek kielégítése lesz: az idő előrehaladtával a vadászat rendi kiváltsággá válik, és mindinkább megbecsüléshez, monopóliumokhoz, neveléshez, életstílushoz, s az ezekhez tartozó, gyakorlatilag csak az elit számára elérhető kiváltságokhoz kötődik. Így mindinkább a szabadidő eltöltésében, a társasági élet megszervezésében játszik meghatározó szerepet. (Ezzel természese-

tesen nem akarom azt állítani, hogy a vadászat élelemszerző jellege az idő előrehaladtával párhuzamosan megszűnne. Hiszen gondoljunk csak a saját szükségletét kielégítő orvvadászra, a ripsicre, vagy arra, hogy a mindenkori úri vadászok által elejtett állatok elfogyasztható részeinek túlnyomó többsége mindmáig az ebédlőasztalon végzi. Azt sem kívánom sugallni továbbá, hogy a vadászat ősi változatai között ne jelenhetek volna meg a kiváltságosok szórakozását szolgáló, másokat kirekesztő formák.)

Mielőtt megkísérelnénk fölvezetni e változások főbb tendenciáit, érdemes a különböző korokban úzott vadászatok közötti lényegi azonosságra is rámutatnunk. Nevezetesen: a vadászat – valamennyi formájában – *harcnak* tekinthető, hiszen az ellenség megsemmisítésére, megölésére irányul. Ráadásul a harc egyik legősibb formáját képviseli, hiszen a megölt ellenséget a gyilkos a szó szoros értelmében bekebelezi, azaz megeszi. Végző soron a háború mintája alapján szerveződik, s így a Bourdieu által leírt (Bourdieu: 1994) *libido dominandin*, azaz egyfajta ösztönös uralkodásvágyon alapuló férfiuralmú társadalmi berendezkedés egyik legfontosabb, ősi alapintézménye.

A vadászat később kikristályosodó formái – részben a vadász számára (öntudatlanul is) modellként szolgáló háborúviselési sajátosságoktól függően – az idő múlásával sokat változnak. Az ősi állapotok jellemzésére induljunk ki két idézetből! A II. Endre király által folytatott XIII. századi, valamint a „hajdani” vadászatokról az alábbiakat írja Siklóssy László, ill. Wenckheim Béla báró: „*E nagy vadászatokon jól mulattak az urak és jól éltek a szolgálók is. Annál rosszabb dolga volt annak a vidéknek, amelyet elárasztott ez a népvándorlásszerű siserehad. A szántóvetőmunka pusztulását jelentette az előkelő elősdiak megjelenése, amely nemcsak a mezőt gázolta le, de a helyi nagyságokat is. A nemes ember kis király volt a maga vidékén mindaddig, amíg a vadászat oda is el nem tévedt. Ekkor megszűnt az uraság, tönkrement a ház és elpusztultak a féltve őrzött tartalékok.*” (Siklóssy, I. kötet – a továbbiakban SI: 56.)

„*A hajdankorból csak annyit tudok, hogy a legrégebbi időkben is szenvedéllyel gyakorlák apáink a vadászat eme legkielégítőbb nemét; béke idején csataménőkre ülven, lassúbb ugyan, de erősebb fajú, bármily vadálattal egész a halálig megküzdő kopóikkal üzőbe vették a szarvastól, medvétől kezdve egész a tavasz rókáig és félekeny nyúlig a vadak minden nemét, még pedig túl az elégen is; mert meg nem tartva a vadászat törvényeit, a vadak tenyésztésére kiszabott időt, be nem várva a takarást, aratást, sőt még ünnepnapokon is, ha egy-egy a határba vetődött szarvasnak hírét vették, vagy ha egy-egy vadkan nyomát sejtették, azonnal megharsant a kiért, elényüzsgött nagy rivalgással a kopósereg, s vetéseken és sárga kalásztengeren keresztül-kasul robbogott a féktelen tiltott vad-vadászat, kísérve a vadászok rossz szellemétől, a földművelő és gazdaember szorgalma károsodásával, mindaddig, míg a törvényhozás 1729-dik évében III. Károly uralkodása alatt De moderata venetioneről szóló cikk 22-ik törvénycikk 9. paragrafusában a kopókkal ilymodorú vadászatoknak és azok tartásának eltiltása mellett, eme visszaéléseknek elejét nem vette.*” (Wenckheim Béla bárót idézi SI: 194.)

E két idézet alapján – részletesebb történeti elemzés híján is – talán megengedhető ama tétel megfogalmazása, hogy a civilizáció folyamatának megkezdődése előtt a vadászat egyik jellegzetes ősfarmája egy „féktelen”, vad, korlátozatlan tevékenység volt, mely a természeti és társadalmi környezetben okozott pusztításokkal nem számolt, s melynek során a hordaként vágató seregek minden útjukba kerülő akadályt leromboltak, s legfőljebb kivételes esetben tettek kísérletet a lehetséges nemkívánatos következmények csökkentésére; a velük egyívású vagy szövetséges csoportokkal szembeni szolidaritás lehetősége sem igen merült föl bennük. Így tehát nem csupán szerkezeti azonosságot fedezhetünk föl a vadászat és a néhány generációval korábban még

a legfontosabb közösség-szervező és megélhetési tevékenységként folytatott portyázó-pusztító háborúk között, hanem ok-okozati viszonyt is, hiszen joggal tételezhetjük föl, hogy mindkettő mögött ugyanazon, fizikai erőn és gyilkos vágyakon nyugvó, ősi *libido dominandi* meghatározta viselkedési késztetettségek rejlenek. E tekintetben jellemzőnek tarthatjuk Wenckheim minden bizonnyal öntudatlan megjegyzését, miszerint a „legrégibb idők” „szenvédélyes” vadászai „béke idején” is „csataménökön” ülven úzték-hajtották áldozataikat. Azaz: békeidőben is ugyanazon beállítódás zsigeri késztetései vezérelték cselekedeteiket, mintük- és ősapáikat a maguk portyázó hadviselésre berendezett társadalmában.

Ha a civilizációs folyamat későbbi fázisában művelt vadászat változásainak főbb tendenciáit kívánjuk érzékeltetni, fontos tanulságokkal szolgálhat számunkra az alábbi idézet, mely négy évszázaddal későbbi, XVII. századi állapotokat rögzít. Ebben Szalárdi János számol be I. Rákóczi György erdélyi fejedelem vadászatáról: „Az öreg fejedelem ifjú fejedelem fiát székibe az országban bentartván, maga gyakrabban itt kin való birodalomban, hol Szathmárt, hol Munkácsban, Patakon, Tokajban lakik: dehogy szörnyű vadász és nyughatatlan serény ember volna, ha mikor valami kiváltképpen való okoktól meg nem gátoltatnék, egy házáznál két hétnél tovább egy végben ritkán lakhatik vala, hanem egyik házáztúl másikhhoz szerén szerte járván, valahol vadászásra alkalmas vadás helyek volnának, azokra valóban rátart vala, úgy, hogy azok mellől vadászatban el nem mehetne, és hogy a szörnyű erdők meghajtására sok helyekben a maga kopói (noha olyak három s négy nagy seregekkel egynehány százan volnának) tizedrészére sem érkezének; főképen Erdélyben, kétszáz, háromszáz parasztságot is, s többet is hajtani felvesznek, és az erdőket szélben vevén iszonyú kiáltással úgy úzik, kergetik, hajtják vala a szegény különb-különb vadakat az elejekben vetett hálóba, maga is puskáival a vadak útját elállván, és fákra felhágván, puskája kezében, szekercéje is hol öve megett, s hol környülette viselvén, lesi, lövöldözi vala az igen nagy medvéket, erdei disznókat, vadkanokat, hatalmas nagy szarvasokat, gimokat: úgy, hogy Szeredahely és Szászsebes között egy Sina nevű havas erdején többi között csak medvét egy nap huszonnégyet veretne; kik közül csak négy vagy öt levén középszerű s nevedékenyek, mind hatalmas nagyok, öreg medvék voltanak. Ismét egykor a mezőségen Novaj táján csak farkasokat egy cseréből huszonötöt fogatott ki nagyokat, egy kurtával együtt, mely azon a vidéken igen híres volt, hogy sok károkat tenne valamerre fordulna, mely farkasokat a Szentpáli János novei házáznál, mind a huszonötöt, egy öreg ebédlopálotában mind egy szélteben hasokra alá, lábokat, farkokat elnyujtva, fogokat kivicsorítva, nyújtóztatva, mutatott vala meg a fejedelemasszonynak, és Pethneházi Istvánnának, s több akkorban udvarnál lenni találtatott úr és főasszonyoknak. A vadász, jó madarász, ebeknek kapó nyúlász embereket nagyon kedveli vala: jószágiban valahol jó puskást érthet vala, azokat mind csak puskázatja által szolgáltatja vala, kik egy nagy sereggel lévén udvarában, mind egyszerűn forma zöld ruhában járattatnak vala.” (Idézi SI: 200–201.)

A „szörnyű vadász”-ként és „nyughatatlan serény ember”-ként jellemzett I. Rákóczi György fejedelem által űzött vadászat is alapvetően a gyilkos harciferfíkiésztetések meghatározta *libido dominandi* nyugszik: állatok (mégpedig „hatalmas”, „igen nagy”, „öreg” állatok) tucatait pusztítja el egy-egy alkalommal, rengeteg hajtót alkalmazva, „fákra felhágván” „lövöldözve vala”. Még az archaikus, portyázó létforma nyomai is fölfedezhetők abban, ahogy „egyik házáztúl másikhhoz szerén szerte járván”, „valóban rátart”. Mindehhez hozzátéhetjük: a harmincéves háború során az 1645-ös linzi béke révén megszerzett területeken végzi mindezt, azaz, ha tetszik, a háborúban elért sikereit aratja le ily módon. A fejedelem tehát szabadidejében is hódít, expanziót folytat, maga alá rendel, mindenemű élőlényeken uralkodik. Sőt! Még a „kivicsorított fogú”, szabályosan egymás mellé

fektetett huszonöt farkas révén is imponálni kíván a fejedelemasszonynak s a többi „főasszonyoknak”. Más szóval: a korabeli csábítási szimbolikában az ellenségét elpusztítani képes, győzedelmes, erős és potens férfi pozíciójában láttatja magát.

Am Rákóczi fejedelem vadászatában a „hajdankori” vadászatokhoz képest néhány fontos különbséget is fölfedezhetünk. Míg ugyanis a XIII. században a „*csataménökön*” robogó urak még a területi és társadalmi korlátokat, valamint az okozott károkat figyelmen kívül hagyva, „*vetéseken és sárga kalásztengereken keresztül-kasul*” üldözik halálra a prédának kiszemelt vadat, addig a fejedelem már egy jóval racionálisabb harc művelője. A korabeli európai fejedelmi és arisztokrata udvarokban folytatott gyakorlatot követve, Rákóczi az alsóbb néposztályokból toborzott, azaz társadalmi és stratégiai értelemben is összetettebb harcformát valószínűsítő gyaloghajtókat alkalmaz, szinte hadseregnyi mennyiségben („*kétszáz, háromszáz parasztságot is, s többet is hajtani felvesznek*”), akik a vadászok felé terelik a kiszemelt prédaállatokat. Mindez annak köszönhető, hogy ekkorra már a vadászat egyre inkább *területileg behatárolt* tevékenységgé válik. E ténynek számunkra két szempontból is nagy jelentősége van. Egyrészt érzékelhetővé teszi azt a differenciálódási folyamatot, melynek során a vadászat leválik a háborúról (ez utóbbinak, mint tudjuk, többnyire egyik legfontosabb célja újabb és újabb területek megszerzése az ellenségtől). Ez azonban nem zárja ki, hogy a vadászat művelése során továbbra is ugyanazok a férfias beállítódások játszanak meghatározó szerepet, amelyek a háborúk kirobbanását is valószínűsítik. Csak éppen e késztetések immár az eredeti célokról leválva, azoktól függetlenül lépnek működésbe. Azaz: *a beállítódások áthelyeződéséről* beszélhetünk.

Másrészt a vadászat területi behatároltsága társadalmi behatároltságot is jelent: egy hosszabb, társadalmi elkülönülésre és monopolizációra törekvő társadalomtörténeti folyamat fázisaként is felfogható. Egyértelmű ugyanis, hogy a fejedelem (és a többi arisztokrata) nem vadászhatna így (illetve nem így vadászna), ha nem rendelkezne önálló birtokkal, azaz a fennálló tulajdon- és társadalmi viszonyok nem a rendi kizárólagosság irányába mutató, jogilag is kodifikált, hosszú távú történelmi folyamat eredményeként jöttek volna létre. Másképpen fogalmazva: a rendi alapokon nyugvó feudális tulajdonviszonyok kikristályosodása hosszú távon elősegíti az élettér racionális kihasználását, valamint az életvitel racionális átalakítását azon egyszerű oknál fogva, hogy az élettér korlátozottságából adódóan egyre kevésbé lehet eltekinteni a rendtársak érdekeinek figyelembevételétől. Az expanzió tehát korlátokba ütközik, nem folytatható a végtelenségig. S mindez még az adott társadalmakban leginkább kivételezett helyzetű csoportokat is önkorlátozásra kell, hogy készítse. Ha tehát elfogadjuk, hogy már a rendi keretek között, részben éppen a korlátokból, illetve a források szűkösségéből adódóan rengeteg racionális elem van, akkor a kapitalizmus kialakulását s ezáltal az egész modernizációt a Max Weber által elemzettnél is hosszabb folyamatként foghatjuk föl, melyet szintén a beállítódások mélytörténeti vizsgálata révén tudunk kellőképpen megérteni.

E korlátokat és monopóliumokat körvonalazó racionális jogi szabályozás – szemben a Wenckheim Béla-idejében fentebb megfogalmazottakkal – már az Aranybullában megkezdődik. Ennek 15. cikkelye ugyanis megtiltja, hogy a királyi lovászok, ebfalkárok és solymárok megszállhassanak a nemesek falvaiban. A földművelésre kötelezett parasztokra 1504-ben mondatik ki Magyarországon a vadászati és madarászati tilalom, majd a már említett 1729-es, III. Károly-féle törvénycikk a parasztnak megtiltja az agarak és vizslák tartását is, s a nemesek számára is pontosan előírja, mikor, hol, milyen állatra, milyen módon szabad vadászniuk.

A régi időkben – amikor a vadászat tudománya ugyanúgy a vidéki élet magától értetődő tartozéka, mint a szántás-vetés vagy a házépítés – gyakran még kézzel, számszeríjjal, nyíllal, parittyával, lasszóval-karikával, csapdával vadásznak. (Az ősi technikák egyébként még évszázadokon keresztül fennmaradnak. E tekintetben figyelemre méltók Arany János mitologikus életképei a farkast pusztá kézzel elfogó ifjú Szibinyáni Jankról, miképpen a szarvasra ostorral vadászó Toldi vadászjelenetei is olvashatók a büszkeségen, erőn, bátorságon, a saját életet is kockára tévő vakmerőségen, tehát az ősi *libido dominandi* továbbélésén alapuló férfikésztettségek dokumentumaiként.) Idővel aztán, a módszerek, eszközök és technikák tökéletesedésének köszönhetően a vadászati ismeretek fokozatosan szakmává állnak össze. Miként azt az I. Rákóczi György fejedelemről szóló idézet is tanúsítja, a XVII. században a fejedelmi – és hozzátehetjük: a főúri – udvartartásokban már bevett dolog a zöld egyenruhába öltöztetett (tehát a rendi társadalomban érvényes szakelemet külsőleg is megjelenítő) „jó vadász, madarász” emberek, hivatásos vadász mesterek alkalmazása. Emellett – már Mátyás király idejétől fogva – elterjed a vadászat típusa és sajátos céljai szerint kitenyészített betanított állatok, lovak, kutyák vagy éppen sólymok alkalmazása is. A nagyurak kizárólagos használatára szolgáló s a vadgazdálkodást (is) célzó vadaskertek kialakítása szintén e sorba illeszthető.

Ugyanakkor az is jól érzékelhető, hogy a vadászat mindinkább a főurak társas életének egyik kiemelkedő nyilvánossági fórumává is válik. III. Károly is rendszeresen vadászik, és II. Rákóczi Ferenc számára is a legtermészetesebb, hogy még az 1707-es mozgalmas időkben is a vadászat szolgáljon számára a politikai érintkezések fő közvetítőjeként. A XIX. század elején, a magyar főnemesek körében űzött vadászat is lényegében megegyezik az előző évszázadok arisztokratáinak vadászatával: a rendező saját birtokán folyik, egyre racionálisabb módon (mindenekelőtt a vadgazdálkodás területén); az alkalmakon csak a meghívottak, az „elvbarátok” vehetnek részt, miáltal gyakran szabadkőműves-összejöveteleknek is tekinthetők, melyek alig titkolt célja a helyi és országos szintű politikai szervezkedések előkészítése.

„Wesselényi csak ürügyül használta vadászatait. Oh! sokkal magasabb célból gyűjté ő Zsibóra vendégeit, minthogy velök néhány ózét s nyulát ellődöztesse. Ezt ő magára kényelmesebben s költség nélkül tehette volna. Célja az volt, hogy az elszórt s parlagban heverő egyes erőket egybe gyűjtse: a puhulásnak indult arisztokratákat a vadászat varázs gyönyöreivel Zsibóra édesgetvén, itt észrevétlen szoktassa viharok és alkalmatlanságok kitűrésére s néha még bős vadkannak is szembenézni és ha kell, meg is vívni. Hogy a bátorság, lélekéberség ott is, hol eddig hiányzott, ismét feléledjen a nemzet nagyjai közt.” (Ujfalvy, 1941. 257–258.)

A Wesselényiek által űzött vadászatban tehát sajátos módon vegyülnek a viselkedést megszabó, különböző történeti (mély)rétegekből származó késztettségek és beállítódások, valamint az adott korszak jelenének társadalmi-politikai összefüggésrendszerében értelmezhető céltételezések. Az első látásra a szabadidő kellemes eltöltését és a társasági élet megszervezését szolgáló összejövetelekben nem nehéz fölfedezni a korlátozó kizárólagosság racionalitásának jezeit (az esemény Wesselényi birtokán zajlik, csak „vont csőből”, „egyes golyóval” lehet lőni a meghatározott fajtájú állatokra), miképpen a korabeli politikai szervezkedésre utaló jelek is nyilvánvalók (a vadászatokon csak az „elvbarátok” vehetnek részt). A résztvevők racionális belátáson alapuló motivációi között nem lehet említetlenül hagyni lótenyésztéssel kapcsolatos törekvéseiket sem, valamint a tenyésztett lovak és a nemesemberek vadászversengésének a résztvevőkre gyakorolt csáberejét.

„Kendeffy Ádám és Wesselényi tüzes paripákon sisakkal és karddal markukban szöktetnek most a tág térre. Kortársaik közt a legjobb két lovas, bajvivót s legerősebb karú két férfit látjuk magunk előtt. Hévvél, tűzzel, mint forró vérek rohanják meg egymást. Kardjaik szikrát szórnak. A menny és föld egybeomlását képzelteik. A dicső lovagias jelenet a nap minden más jelenetét felülmúlja s a vendégek kívánságát és várakozását túlszárnyalja. [...] Hasonló jó szellem, értelmes vitatkozások s változatos élvezetek lengik körül a vadásztársaságot másnap és mindvégig. A gyengébb szívű vadász felbátorítására s a kisebb veszedelem előtt nem rögtöni hátrálás ellen egy igen jó óvszer vala itt: a megsebhedt vadkant legmérgelesebb állapotában fészkből kiszöktetni s az éles hosszú vadász késsel a vadászra intézett sebes rohamában felfogni. E bajnoki jelenetnek csak nézésén is magasan dagad a kebel és bátrabban dobog a szív.” (Ujfalvy, 1941. 256–257.)

Arra is érdemes fölfigyelnünk, hogy e „*férjfiás*” versengés már valamennyire mérhető módon zajlik (joggal gyanítható: nem Wesselényi az egyetlen a nemesurak közül, aki följegyzí vadásznaplójába a lelőtt vadak számát, fajtáját és ilyen-olyan jellegzetességét). Fölbukkannak tehát a teljesítmény- és mennyiségelv – a későbbi modern sportok egyik lényegi sajátosságának – korai jelei. Wesselényi önmagával is verseng, amikor vadásznaplójába pontosan följegyzí (könyveli!) a lelőtt vad fajtáját és számát. Miképpen nem elhanyagolható azoknak az egyre szigorúbbá váló szabályoknak az alkalmazása sem, melyek már nemcsak azt írják elő, kik és milyen öltözékben vehetnek részt a vadászon, hanem azt is, mégpedig igencsak pontosan, hogy mikor, milyen fegyverrel, milyen távolságból milyen állatot szabad kilőni.

Ugyanakkor számos archaikus elem is jelen van még, hiszen e többnapos események, valamint a köréjük szerveződő tevékenységek mögött sokszor még a *libido dominandi* több évszázados (sőt: évezredes!) múltjából származó késztetések állnak. Erre utal például, hogy Wesselényi csak a „*nagy és nemes*” vadakat tartja naplójában följegyzésre méltónak, az „*aprót fitymálja*”. Miképpen az a jelenet is itt említhető, melynek során az egymást „*tüzes paripákon*” „*forró vérekként*” megrohanó Kendeffy és Wesselényi, „*a legjobb két lovas és bajvivó*” az utolsó hajtást követően „*dicső lovagias jelenetet*” rögtönöz a jelenlévők szórakoztatására, mégpedig olyan heveséssel, hogy „*a menny és föld egybeomlása képzelteik*”. (A korabeli párbajokról részletesebben lásd: Hadas, 2000.) Az életveszély kockázatát vállaló (sőt kereső!), egyéni vakmerőségen, bátorságon és fizikai erőn alapuló ősi virilitás (a férfivirtus) példaértékű megnyilvánulásaként foghatjuk föl azt is, hogy Wesselényi szinte morális követelményként fogalmazza meg önmaga számára is, hogy a „*fészkből kiszöktetett*”, vadász felé rohanó „*megsebhedt vadkant*” „*éles hosszú vadász késsel*” igyekezzenek „*felfogni*”. Nem tűnik megalapozatlannak, ha eredetüket illetően közös meghatározottságot vélünk fölfedezni az illetően cselekedetek, valamint a szájában és két kezében törökök hulláival táncoló Kinizsi Pál, a farkast szabad kézzel elejtő Szibinyáni Jank vagy az egyik farkast a másikkal agyoncsapó Toldi Miklós hősi megnyilvánulásai között.

Wesselényi sorai a zsidói ménesről írott könyvében nemcsak az archaikus férfivirtus túléléséről, a modernizációs jelképként és hivatkozási alapként szolgáló angol példával szembeni tudatos állásfoglalásról, hanem a vadászat, valamint az annak ősmodelljeként szolgáló háború képzeleti közötti szoros összefonódásról is tanúbizonyságot tesznek: „*Igen becsismertető s azt emelő a lovakra nézve a vadsértések lóháton való láncszázasa is. Bátor s kántáros ló ezen szép mulatságnak mind azon neméhez, mellyben nem nagyon erős sertések futtokban kergetve szuratnak le, mind pedig még sokkal inkább, midőn a megtámadóval szembe szálló jó erős kanokkal kell megmérkezni. Ezen vadászat neme Angliában nem gyakoroltatik, mert vadsértés ott nincs. Más országokban is most sokkal kevésbé van divatjában, mint*

régebben, részszert azért, mert nem tartozik az Anglomániához, részszert pedig, mivel nagyon sokan inkább szelidebb nyulacskák s özecekek ellen szeretnek véres háborút folytatni, mint bárdolatlan vadsertésekkel üstökbe menni. De nagyon hasznos lenne divatba jövele. A lónak legfőbb elrendelésében, t. i. a fegyver közt való szolgálatban a jó kantárosság s bátorság egy akármely más tulajdonságánál is nem kevesebbet ér. Amely lóval pedig a dühében habzó vadkannal jó sikerrel szemben lehet állani s annak merész nékirohanásait jól kikerülni, vagy mely azt sebes fordulásokban nyomba követi, azon ló bizonyosan egy török spahival való egybe csapásra is alkalmas. Ezeknek divatba jövele kétségen kívül mind a lóhoz, mind a lovagláshoz való kedvet nagyon terjeszteni fogja, mert nem ígérhet s nem nyujthat egy lótenyésztőnek semmi is lovaiból több hasznót, a versenyzőgyepnél. Aki pedig a lóval való vadászatokban belé kóstolt a lovaglás lelket emelő valódi örömeibe, nem fog az ősz korában is arról egészen lemondani.” (Idézi Siklóssy, II. kötet – a továbbiakban SII: 152.)

Az ősi elemek többé-kevésbé öntudatlan túlélése ellenére Wesselényi számára a jövő elemei hasonlóan fontosaknak tűnnek. A török szpáhival történő „egybe csapást” követő mondatban ugyanis már haszonról és versenyzőgyepről tesz említést. Miképpen az is az új idők új szellemének jele, hogy Kendeffyvel – bármennyire ellenállhatatlan módon törnek is föl harci késztetések – immár nem életre-halálra vívnak egymással, hanem csupán stilizált módon, mégpedig a többiek szórakoztatására. (Ismét egy olyan jegy, mely jelzi a majdani modern sportok irányába mutató változásokat.) Azaz: jóllehet a legyőzendő vaddal szemben még az ősi harci késztetések vezérlik őket – persze a vadász módszerek, technikák és a rendi kizárólagosság megszabta monopóliumok által korlátozott egyre racionálisabb keretek között –, mellettük fokozatosan fölbukkanak, előtérbe kerülnek, elterjednek, azaz intézményesülnek a vadászó nemesemberek közötti harc civilizálódására utaló jegyek is. A Kendeffyt jellemző Gyulai Lajos gróf találó kifejezésével szólva (SII: 385.) a „bajvívási vágyon” alapuló harci üzekeedés helyébe mindinkább a rendi szolidaritáson alapuló fair play-versengés lép. E fair play-elv érvényesülésének jellemző példaként olvasható az alábbi idézet is: „Tizenötödik éveiben Zsibón és környékén egy János herczeg dragonyos osztály szállásolt. [...] Az osztály többi tiszteivel együtt ebédre marasztatik. [...] Az ifjabb tisztek, mint rendszerint némi tulságos dicsekedésbe ereszkedtek. Wesselényi megragadja a kívánt alkalmat, türelmet nem vesztve, szól: – Uraim! ha tetszik futtassunk a zsbai réten... Önök nyolczan egy magam ellen, ezredes úr határozzon verseny s díj felett. A merész kihívás készséggel fogadtatik: [...] ha két órai futtatás alatt valamelyik közülök Wesselényit megragadhatván, köntös darabja kezében marad, legyőzöttnek tekintetik és Kakas nevű versenyző paripája annak sajátja lesz; de ha két óra alatt meg nem történik, az ezredes négy akó finom tokaji bort ígér Zsibóra szállíttatni. [...] Harsona rivallására megindul a verseny: száguld már Wesselényi; a tisztek mindenfelől utána. Kétszer szoritják a Szamosnak... a magas partról beszőkötet a széles folyóba s átusztat. Bevágtat sűrű bozót s mocsárokbá, bé a legsűrűbb erdőkhöz; lováról leszőkve gyalog tör útat: míg újra szabadra juthat s újra vágthat. Cserei Ilona az ezredessel a tér közepén kocsiból távcsövezik, körültekintők sok néző. Az anya szokott nyugodt hangján szól az ezredeshez: fiam nyertes lesz, mert ő a halált eleibe tenné a legyőzöttesnek; tiszter annyi sem győzné le, mikor ilyesre kerül. A kitűzött két óra már vége felé jár: Wesselényi a solymosi völgyről az országúton Zsibó felé kanyarodva ellenei közül egyiket sem látván maga előtt, vidáman vágat hazafelé. [...] Leszőkik lováról s még maradt annyi ideje, hogy pipát gyujtva a rendre megérkező tiszteket egész udvariassággal fogadhatja, mintha csak látogatókra jönnének.” (Ujfalvy, 1941. 61–63.)

Itt már egyértelműen üldözései verseny folyik, idő és (noha kevésbé egyértelműen, de azért a terület adottságai által megszabott módon) térbeli korlátok közé szorítva.

Ráadásul e verseny fogadás tárgyát is képezi, azaz a tevékenységet a felelősség vállalásának teleologikus logikája határozza meg. Mi több: az üldözés nézők előtt zajlik, akik jelképes fogadásuk révén szintén részesei a szimbolikus térnek, melyben voyeur-szükségleteik is kielégíttetnek. Azaz: felelősségetika által áthatott verseny zajlik, mely – a kockázatkereső férfivirtus működésbehozatala révén – egyúttal szórakoztatásként és fogadás tárgyaként is szolgál.

Am mielőtt tovább folytatnánk gondolatmenetünket az ideáltipikus értelemben fölfogott következő civilizatórikus lépcső, a falkavadászat irányába, egy pillanatra álljunk meg, hogy rövid áldozatunkat bemutathassuk a történetiség oltárán. Nem lehet ugyanis kellőképpen hangsúlyozni: a valóságban sokkal esetlegesebben, kevésbé egyértelműen zajlanak a változások. A fejlődés nem egyenes vonalú, hanem elbizonytalanodásokkal, az ősi időkből fennmaradt meghatározottságok eltérő ritmusú átalakításával s gyakran megtorpanásokkal, visszafejlődésekkel bonyolítottan zajlik. Oly módon, hogy sok lényeges eleme többnyire kihullik a modellalkotó szociológiai gondolkodás fogalmi hálóján. Az alábbi idézetet ezért teóriánk hegemoniáját korlátozó figyelmeztetésként is olvashatjuk.

Tanúbizonyosága szerint ugyanis a legősibb jegyeket mutató, pusztító vadászatok még bizony nem számítanak kivételeseknek a XIX. században sem: „*Régeinte kopófal-kával vették úzdohe, lóháton követvén a hanggal hajtó kopókat, míg ezek a kifáradt vadat megállítván, ez vagy dzsidával szurattott le, vagy pedig a vadásztársulat fő ura a szarvast a kopófal-ka közepette lötte le; ez a vadászat nálunk már rég nincs gyakorlatban. Más vidéken nagy sereg hajtókkal, sokszor több napig tartó hajtás által és több vadászkerületből egyszerre egy közép-erdő részbe szorítottatott össze csoportosan a vad s magas hálókka kerítettvén körül, a vadásztársaság e térben helyet foglalt, s a beszorított vad ezrei addig hajtattak a lövészek során fel s alá, míg a lövetni kívánt mennyiség elejtve nem lón. Még e században is tartatott ily világhírű vadászat Eszterházy herceg ozorai uradalmában, hol 24 lövész két nap alatt 1200 szarvast ejtett el.*” (Orczy Béla báró visszaemlékezése az Andrássy Manó gróf által 1857-ben szerkesztett, HAZAI VADÁSZATOK ÉS A SPORT MAGYARORSZÁGON című kötetben. Idézi SII: 153–154.)

Az Orczy báró által leírtak ugyanakkor nem érvénytelenítik: a Wesselényi és a Jánosherceg-dragonosok közti versengés olyan beállítódási változásokat tükröz, amelyek jól érzékeltetik a vadásztól a falkavadászat, majd a lóverseny felé tartó civilizatórikus jellegű átalakulásokat. Am mielőtt áttekintenénk a vadászat és a falkavadászat között fennálló legfontosabb eltéréseket, röviden talán érdemes a közöttük lévő hasonlóságokra is utalni – ezek ugyanis könnyen elhomályosíthatják különbségeiket az avatatlan szemlélő előtt. A vadászat e két formájának közös vonása, hogy mindkettő kizárólagos tevékenység, mely a középkor utáni Európában gyakorlatilag csak a legfelsőbb körök által űzhető, hiszen a leggazdagabbak azok, akik rendelkeznek önálló erdővel, benne saját vadállománnyal, vadászfegyverekkel s a vendégsereg többnapos ellátására és kiszolgálására alkalmas létesítményekkel és személyzettel. Mindkettő az elit rendi kapcsolatai alapján szerveződik tehát, többnyire vadásztársaságok formájában. A tevékenység így önmagáért, a benne résztvevők örömeinek biztosításáért (későbbi szóhasználatnál élve: a tiszta amatőrizmus szellemében) végeztetik: mások szórakoztatása, a látvány hozzáférhetővé tétele, ne adj’ isten a látvány hozzáférhetőségéből származó gazdasági haszon (a belépődíj) teljesen ismeretlen számukra. Ugyanakkor a rendi életvitel megkülönböztető jegyei (a ruhák, a ceremóniák és a társasági élet egyéb tartozékai) mindkettőben jelentős szerepet játszanak.

Közös vonásuk az is, hogy egyiknek sincsenek előre behatárolt és szabványosított tér- és időbeli korlátai, hiszen azok a vadászterület jellegzetességei és a vadászatot ren-

dező lehetőségei alapján alkalomról alkalomra véletlenszerűen változnak. Általában mindkettő hajnalban kezdődik, s a menekülő vadak által kijelölt tér- és időbeli határokig terjed. (Tehát mindkettő behatárolt, mégpedig a rendező mágnás területi, időbeli és anyagi lehetőségei által.) Az ember még a véletlen akadályok és veszélyek sokaságát rejtő természetben végzi tevékenységét, s nem az általa célirányosan megalkotott, szabványosított térben, a sportlétesítményekben vagy a sportpályákon. Így – eltérően a későbbi modern sportoktól – művelésükhöz nemcsak szabványosított méretű sportterületre, behatárolt sportidőre, hanem szabványosított mérésre sincs szükség.

Ha azonban nem a modern sportok retrospektív nézőpontjából szemléljük őket, hanem kialakulásuk mélytörténete alapján, akkor számottevő eltéréseket is találhatunk közöttük – még a fenti dimenziókon belül is. A falkavadászat ugyanis jóval drágább multság a vadászatnál, mivel a rendezőnek nem csupán a megfelelő infrastruktúrával kell rendelkeznie, hanem a zsákmányállatokat üldözni képes, betanított kutyafalkával, valamint e falka követésére alkalmas lovakkal is. Ezt viszont még a legkiváltságosabbak közül is csak kevesen engedhetik meg maguknak. Ebből adódik, hogy a Széchenyi által 1823-ban létrehozott falkavadász részvénytársaságban csak a leggazdagabb mágnások vesznek részt. (Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy ez az elit már a részvénytársaság modern gazdasági formáját tartja legalkalmasabbnak önmaga megszervezésére.)

A két tevékenység kockázatának mértéke is eltérő: míg ugyanis a vadászatnál főnáll annak a veszélye, hogy a megsebzett állat (s különösképpen a nagyvad: a medve és a vadkan) akár halálos sebet is ejthet a vadászra (és még inkább az alsó néposztályokból származó hajtón), addig a falkavadászatnál a prédaállat már gyakorlatilag nem jelenthet veszélyt az állatok közötti párharcot csak szemlélő emberek számára. Azaz – és ezzel a későbbiek szempontjából is lényeges megkülönböztetéshez érkeztünk – a falkavadászat előrevetíti, hogy a mások által űzött versengésnek az ember már mindinkább csak szemlélője. Itt, eme régi formában persze még a voyeurizmus is kiváltsághoz kötött. A látvány nem demokratikus, a pórnép számára hozzáférhetetlen.

További eltérés, hogy a nemesek a vadászatot ősi magyar arisztokratevékenységnek tartják, míg a falkavadászatot Angliából származó importnak tekintik. Más tehát a szaknyelv, a kulturális horizont: az utóbbi a fejlődésre, haladásra, a kortárs nyugati minták iránti fogékonyságra utal – a nemzeti hagyománnyal szemben. E látszólag elhanyagolható különbség szorosan összefügg a két tevékenység között fennálló, számunkra legfontosabb eltéréssel is, mely az erőszak jellegében és mértékében ragadható meg. Míg ugyanis a vadászat során a lesből támadó vagy a prédaállatot üldöző ember fegyverrel semmisíti meg a prédát (tehát az üldöző és az üldözött közötti viszony rendkívül egyenlőtlen), addig a falkavadászat során egy kopófalka űzi a vadat (mely általában róka, nyúl vagy szarvas), s őket lovon követik a nemesurak. Azaz: nem ember és állat, hanem állat és állat között zajlik a versengés jellegű küzdelem.

Tény, ez a küzdelem is egyenlőtlen, hiszen egy vadat akár többtucatnyi kopó is űzhet, ugyanakkor – a vadászathoz képest – az üldözött állatnak sokkal nagyobb esélye van a megmenekülésre, hiszen egyrészt alapszabály, hogy a kopókat csak akkor indítják, ha a vad már megfelelő előnyre tett szert, másrészt korántsem biztos, hogy az elfogott vadat az üldöző állatok meg is ölik, hiszen a cél elsősorban a préda elfogása, nem pedig elpusztítása (ebből a szempontból jelzésértékű, hogy a róka húsát az ember nem fogyasztja). A falkavadászat célja tehát nem az ellenség (ellenfél) megölése, majd elfogyasztása (azaz az egyik legősibb viszony, mely alá- és fölérendeltek között lehetséges), hanem a szabályozott keretek között zajló üldözés, melynek során nem a

puszta végeredmény (az elejtett vadak száma és jellege), hanem a játékos és többeslyes küzdelem, a verseny elnyújtott folyamata a lényeg. Márpedig ennek – ahogy azt Elias is megfogalmazza a rókavadászatról írott tanulmányában (Elias, 1986a) – a civilizáció folyamata szempontjából óriási a jelentősége, hiszen olyan fejlődési állapot finom és meggyőző jelzőjének tekinthető, melynek során a közvetlen erőszak helyébe mindinkább a fair play elve lép, nemcsak az üldözők egymás közötti, hanem az üldöző és üldözött egymáshoz való viszonyát is meghatározva immár. A szerepek fölcserélhetőkké, de legalábbis rugalmasabbakká, a viszonyok mindinkább szimmetrikusakká válnak: az üldözőből is válhat üldözött – miként azt a Wesselényi és a dragonyos kapitányok versengése során is láthattuk.

E folyamat szerves folytatásának tekinthető a lóverseny megjelenése. Mint láttuk, a vadászat és a falkavadászat alig volt elképzelhető ló nélkül. Nem csupán azért, mert igen gyakran lóról üzték őket, hanem azért is, mert e tevékenységek bizonyos értelemben a mágnás urak lovakról vallott nézeteinek függvényei voltak: a lovak – talán nem túlzás ez a megfogalmazás – mindenekelőtt egy társadalmi modernizációs program kellékei (és bizonyos értelemben metaforikus sűrítményei) voltak számukra. E program ugyanis, amellett, hogy megfelelt a korabeli arisztokraták és nemesek férfieszményének, a gazdasági haszon szerzését, sőt végső soron a felelősségteljes racionalitással cselekvő modern férfiember kitenyésztését célozta.

Tegyünk tehát kísérletet arra, hogy rámutassunk a vadászat, falkavadászat és lóverseny közötti legfontosabb hasonlóságokra és különbségekre! A hasonlóságok között érdemes emlékeztetni arra a nyilvánvaló, de a jelen összefüggésben mégsem mellőzhető jellegzetességükre, hogy mindháromban még állatok részvételével zajlanak a későbbi modern sportokban már többnyire az emberekre háruló tevékenységek. Művelőik által nekik szánt elit társadalmi beágyazottságuk szintén közös nevezőre hozza őket: „*Lóverseny szegény emberek kezébe nem való; hanem egyedül azokéba, kik azt tudomány s körülményeiknél fogva haszonnal űzhetik. Ezt pedig mai állásában a magyar paraszt általában véve csak ugyan nem eszközölheti sem tudománya, sem pénze, sem ideje ahhoz nem lévén. Nem ok nélkül bünteté ezért egykor az angol törvény mindazokat, kik 50 font sterlingnél kisebb fogadásért versenyzének; mi által minden szegényebb embert a versenyzésből, mint rá nézve valami felette károsbul, tetteg kirekeszte, s a versenyt játékbul ügygé változtatá. [...]* Az úgy nevezett paraszt futtatás [...] mi szép indulatot, felette jószívet mutat ugyan, csak az a kár, hogy valóban nincs sokkal jőzanabbul alkalmazva, mint ha irtalombul valamely eléhesült családót, mellynek kenyere nincs, fagyalltal, csemegével ügyekeznek jól tartani.” (Széchenyi István: NÉHÁNY SZÓ A LÓVERSENY KÖRÜL. Idézi SII: 108–109.)

A lóverseny sokkal közelebb áll a falkavadászathoz, mint a vadászathoz. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy folytatja, radikalizálja, sőt bizonyos értelemben beteljesíti azokat a változási folyamatokat, amelyek a falkavadászatban elkezdődtek. Így például már azt is a falkavadászat és a lóverseny jelzésértékű közös vonásának tekinthetjük, hogy mindkettő angol hivatkozási rendszerű, azaz egyfajta, Nyugatról származó modernizációs minta része. A falkavadászat során, tudjuk, a mágnás urak már jóval kisebb kockázatot vállalnak, mint a vadászat esetében, hiszen ez alkalommal már minimálisra csökken annak esélye, hogy az elejtendő vad ellenük forduljon. Részben, mert nem ők, hanem a kopók üldözik a kiszemelt prédát, részben pedig, mert a potenciális prédaállat már nem az emberre is veszélyes medve, farkas vagy vaddisznó, hanem a róka, a szarvas vagy a nyúl. A kockázat mértéke pedig gyakorlatilag minimálisra csökken a lóverseny esetében, hiszen itt a nézők már rögzített pozícióból követik az eseményeket. Így már olyan baleset sem fordulhat elő velük – amelyre a falkavadászatnál még

számos példa akad –, hogy egy nehéz útszakaszon a lováról lepottyanó úr összevissza töri magát. A hajtók pedig hivatásos lovasok, tehát jól ülik meg az állatot, így sokkal kisebb kockázatot vállalnak a falkát üldöző nemesuraknál. Ráadásul az erre a célra létesített versenypályán már nincsenek váratlan környezeti akadályok sem.

A falkavadászat során még egyértelmű tér- és időbeli korlátok nélkül zajlik az üldözés, melynek során a szemlélő (és az állatok közötti halálos küzdelemben annak szabályozójaként beavatkozó) arisztokrata árkon-bokron keresztül követi a menekülő vadat és az utána csaholó kopókat. Voyeurszükségeitnek kielégítéséhez tehát komoly fizikai erőfeszítéseket szükséges tennie, hiszen sokszor egész nap a falka nyomában kell maradnia. A mesterségesen létesített lóversenypályán már szabályozott és összemérhető küzdelem zajlik a résztvevők között, mégpedig a nézők által is követhetővé tett formában. (Ugyanakkor e versenytér – szemben mondjuk a későbbi atlétikai stadionnal vagy a kosárlabdapályával – még nem szabványosított, azaz a különböző helyszíneken a különböző időpontokban elért eredmények nem összemérhetők.) A nézőtér pedig – e „*fából épült magányos kastély*” – jóval demokratikusabb a (falka) vadászat céljaira szolgáló nemesi birtoknál, hiszen innen a megfelelő fogadási készségű, azaz anyagi helyzetű – tehát polgári származású! – nézők már nincsenek kizárva. Emellett az állatok – s ez a következő lényegi különbség – nem egymás elpusztítására, hanem megelőzésére törnek: *a harc helyébe fokozatosan a versengés lép*. Akár jelképes értelemben is fölfoghatjuk, hogy az állatok immár egymás mellől, különböző sávokból indulnak. A másikat elpusztító erő helyébe a másikat túlszárnyalni képes sebesség lép.

A későbbi modern sportok kialakulása szempontjából tehát igen fontos, hogy a lóverseny már csaknem minden tekintetben látványsport, mely a passzív közönség szórakoztatását szolgálja. Figyelemre méltó, hogy a Monarchiában tartott első lóversenyen, melyet Széchenyi és Hunyady József grófok Anglia bécsi nagykövetével, Charles William Stewarttal közösen rendeznek a Bécs melletti Simmeringen 1816-ban, húsz ezer néző jelenik meg. Miképpen az is jellemző, hogy a Hunyady gróf által a tízes évek második felében rendezett ürményi lóversenyeken a nagyúri közönség körében Metternich herceg és Ferenc Károly főherceg is megtalálható. (Lásd SII: 73.) Eleinte a lóverseny tehát főleg a rendi elit számára szolgáló szórakozás. Egy-két évtized alatt azonban egyre népszerűbbé válik (bármennyire nincs is a dolog Széchenyi ínyére, mint azt a NÉHÁNY SZÓ A LÓVERSENY KÖRÜL című, 1838-ban megjelent, fentebb idézett dolgozatában kifejti).

A jelen írás elején található harmadik idézet persze nemcsak a lóverseny népszerűbbé válására utal. Fölfedezhető benne az elősportok modern sportok irányába mutató fejlődésének egy másik jellegzetessége is: az, hogy a versenyek különböző, mellesleg még világosan behatárolható társadalmi eredettel rendelkező kategóriákban zajlanak. (A későbbi modern sportok művelése során e társadalmi eredet – mint tudjuk – fokozatosan elhalványul. Ezzel kapcsolatban lásd: Hadas, 1999.) Először a felső osztálybeliek által futtatott legfelső lórasz képviselői, az „*angoly*” lovak lépnek pályára, melyeket lovasaik nyeregéből hajtanak. Ezt követi az alsóbb osztálybeli, „*honi*” lovak versenye. Ez utóbbiakat már szőrükön ülik meg a hozzájuk tartozó és illő, alacsonyabb társadalmi rangú lovasaik.

A különböző kategóriák szerinti futtatással kapcsolatban egyébként Wesselényi elképzelései a további differenciálást célozzák: „*A Pesten felállítandó versfutás dolgában említettem a minap Justinusnak azon gondolatomat, hogy a teendő praemiumok között olyanoknak is kellenék lenni, amelyekért egészvérvű angulus apától s anyától való első származású lovak ne fut-*

hassanak, mert ha a császárnak, Széchenyinek, vagy még két-háromnak illetén lova futhat, úgy minden bért csak ezek nyernek el s az ilyen lovak producálása oly sokakra nézve lehetetlen lévén, a lovas és ménés gazdák többsége a dologtól egészen el fog ijjedni. Mivel az országban levő jó lovaink is háromfélék: 1-ör. Első származású egészvérűek, t.i. amelyek orig. egészvérű anglus vagy arabs apától és anyától valók. 2-or. Csak apáról vagy anyáról egészvérű arabs vagy anghustól nemzettek, azaz félig hazai vérűek. 3-or. Egészen hazai vérűek, hogy ezek közt is vagyon egész, 1/2, 3/4, 1/4, etc. vérűek is, azt senki is, aki azokat igazán ismeri, nem tagadhatja, – erre nézve a praemiumoknak is háromfélének kék lenni. Az 1. szám alatt való lovak csak csupán az első classisu praemiumért futhatnak, a második számba levőknek lenne a második s a harmadik szám alatt levőknek a harmadik classisu praemium meghatározva, azaz a harmadikok a 3., 2. és 1. praemiumért futhatnának, mivel a 2. és főként az 1. praem. megnyerésében ezekre nézve nem igen lévén lehetőség, amazoknak jobb voltak egy mindeneket serkentő módon tetszenék ki; a másodikat csak a 2. és 1., az első pedig csak az 1. praem.-ért futhatnának. Justinus ezen gondolatomat Hunyadyval, Hardeggel s többekkel közölte s mind jónak látják. Nagyon szeretném, ha kivívódnék, mert ezt látom azon egyetlen módnak, mely által azon institutum állandóvá s közhasznúvá tételődhetik.” (Wesselényi naplóbejegyzése 1821-ben. Idézi SII: 78.)

Ugyanakkor a lóverseny intézményében már fölfedezhetünk olyan jegyeket is, amelyek nem csupán beteljesítik, illetve radikalizálják a falkavadászattal elkezdődött folyamatokat, hanem azokhoz képest minőségileg új elemeket is tartalmaznak. Ennek nyomai nem csupán a nemesurak nyilvánosságra szánt írásaiban, hanem naplóikban is fölfedezhetők. Mint tudjuk, Wesselényi és Széchenyi (miképpen a hozzájuk hasonló mágnások többsége) különböző naplókat vezetnek, ezekben rögzítve kiválasztott életszeletük fontosnak ítélt eseményeit (mondjuk a nagyvadak elejtését a vadászat során). E naplók – amelyek sokszor úgy biztosítanak közvetlen narcisztikus kielégülést készítőjük számára, hogy közvetve az utókor nyilvánossága felé is kacsingatnak – utólag rekonstruálják, értelmezik a lezajlott eseményeket, imigyen járulva hozzá az életvitel visszamenőleges racionalizálásához. A (közel)múlt eseményei ugyanis óhatatlanul egy jelen felé irányuló folyamat összefüggésrendszerében nyerik el értelmüket; a naplóban csak azokat a dolgokat rögzítik, amelyek egy adott (gyakran történelminek ítélt) pillanat nézőpontjából fontosnak számítanak.

A naplóban természetesen találkozhatunk olyan passzusokkal is, amelyekben a szerző nem a múltat, hanem a jövőt tárgyalja. Nem visszaemlékezik, hanem tervez. Ha tetszik, az eseményeket célirányult racionalitásukban igyekszik láttatni (ennek jelei már fölfedezhetők Wesselényi idézett 1821-es naplórészletében is). E tekintetben példaértékűek lehetnek számunkra a lóversenynaplók, hiszen talán nem megalapozatlan azt föltételezni, hogy ezek lényegükből adódóan nagyobb pontosságot, tárgyilagosságot igényelnek, mint a vadásznaplók. A lóverseny eseményeinek leírása során ugyanis a krónikás kevésbé elégedhet meg azzal, hogy csak saját, legkiemelkedőbb eredményeiről számoljon be, hiszen ha már egyszer versenyt szervez, az összes futam lefolyását rögzítenie kell. Ahhoz viszont, hogy ezt megtegye, előzetesen el kell készítenie a versenytervet, a futamok beosztását, a futtatók nevét, a lovak kategóriába sorolását és így tovább. Az eredmények tehát egy tervhez vagy, ha tetszik, egy racionális előkalkulációhoz képest utólag rögzítettek (szemben a véletlenszerűség nyomait sok tekintetben magán viselő vadásznaplóval). Ezért talán nem megalapozatlan, ha némi hasonlóságot vélünk fölfedezni a lóversenynapló és a kereskedő naplófőkönyve között. E párhuzamot pedig akár úgy is fölfoghatjuk, hogy a lóverseny már számos vonatkozásban magán viseli a mind erőteljesebben kibontakozó kapitalista szellem jegyeit.

Ez az állítás persze nem sokat érne, ha nem volna tények sokaságával alátámasztható. Így például Széchenyi alábbi, 1821-ből származó naplóbejegyzésével, mely egyértelműen egy nyereségorientált, versengő beállítódás meglétére utal: „*Mi, Hunyady, Fesztetics Laci, Brudern és Károlyi Lajos elhatároztuk, hogy minden évben száz aranyat adunk a legjobb versenylovaknak. A lónevelés egyetlen ösztökélője, ha az ember évenként biztosan nyerhet lovaival néhány száz dukátot. Hunyady azonban meg fogja bánni, hogy Ürménybe hívott versenyre, mert lovaimmal biztosan megverem az övét.*” (Idézi SII: 76.)

Széchenyi nyerni akar, s ennek érdekében befektetést végez. Ha tetszik: a nyereség reményében beruház. Álláspontja szerint ugyanis – melyet 1828-ban kiadott, LOVAKRUL című munkájában példaértékűen fogalmaz meg – ahhoz, hogy jó lovaink legyenek, nyereséggé kell tennünk a lótenyésztést. Eerre pedig legjobb módszer a lófuttatás, hiszen így a „*díjak és fogadási összegek, valamint a lovak jó áron való eladásának lehetősége lovaik megjavítására fogják serkenteni a futtatókat, illetve általában a lónevelőket.*” (Idézi SII: 105.) Hozzá hasonlóan Wesselényi is a „haszon” fogalmát állítja előtérbe, mondván, hogy „*minden gazdasági iparágra nézve létesítő, s létet öregbítő legfőbb eszköz s leghatalmasb rugó egyfelől az: hogy az előállítás lehetővé s mentől könnyebbé tétessék, másfelől: hogy az előállítandónak kelete legyen, s hasznot hajtsion. Mert a haszon azon egyedüli mellőzhetlen emeltyű, mely ipart, s gazdaságot magas fokra segíthet.*” (Wesselényi, 1847. 10.)

A ló gazdasági haszna a lóversenyen megtett tétékből befolyó összegből s a tudatos lótenyésztési törekvések szerint eladott lovak árából származik. Elképzeléseik szerint a lóversenyen fogadásokat tévő nemesurak nem egyszerű nézők, hanem racionálisan kalkulált kockázatot vállaló, a jövő iránt elkötelezett, szimbolikus versenyzők is. S ha most egy pillanatra szűkebb összefüggésrendszerükből kiemeljük e gondolatokat, érzékelhetjük, hogy a lótenyésztési és lóverseny-szervezési elképzelések mögött álló beállítódások és értékek ugyanazok, amelyek e liberális arisztokratákat a társadalom átalakítására szolgáló programjaik kidolgozása során is vezérlik. Nem oly módon, hogy a lovakra vagy a társadalomra vonatkozó terveket megalkotóik közvetlenül és tudatosan igyekeznének egymásra vonatkoztatni, illetve hogy ezek közül bármelyik is egyértelműen visszavezethető volna a másikra, hanem abban az értelemben, hogy mindketőt háttérben ugyanazok a magyar mélymúltban gyökerező, ám a csírázó kapitalizmus szelleme által is mindinkább áthatott beállítódáselemek kereshetők. Más szóval: e közös meghatározottságokon és késztetettségeken alapuló beállítódások anélkül hangolják össze a különböző életszférákban a gyakorlatokat és a gondolatokat, hogy erre az emberek (esetünkben a liberális magyar mágnások) szándékosan törekednének.

Siklóssy írja sokat idézett könyvében, hogy „*Széchenyi maga lépten-nyomon fogadott*”, mivel „*kötelességének is ítélte, hogy így cselekedjék, már csak azért is, hogy cselekedetei összhangban legyenek tanaival*”, továbbá, hogy „*annyira beidegzette a fogadás szükségességét, hogy az a lóversenyen kívüli is kitört belőle*”. (SII: 106–107.) Széchenyi eme „beidegzettségének” kitűnő példáját nyújtja Wesselényivel kötött fogadása is: „*Alább írottak mentünk a következő fogadásbeli egyezésre. Én, báró Wesselényi Miklós, fogom az általam választandó időben a következőket tenni. Három egymásutáni következő órában 12 német mértföldeket, a 4000 bécsi ölet fogok lovagolni; ugyanezen idő alatt 16 fertály erdélyi bort meginni és három órának utolsó 5 minutában 3 közönséges tyúktójt 15 lépésről puskával egyes golyóval ellőni; melyeknek megtétele ellen én, gróf Széchenyi István, fogadván, hogy ha azokat báró Wesselényi Miklós megtenné, 30, azaz Harminc simpla császári aranyokat fogok neki fizetni és báró Wesselényi Miklós, ha mindezeket nem teljesítené, vagy nem teljesíthetné, nekem ugyancsak 30 simpla császári aranyokat fizetni köteles. Mely ebben fogadásbeli egyezésünknek nagyobb erejére adtuk*

ezen kezünk aláírásával megerősített bizonyág-levelünket. Költ Pozsonyban, július 10., 1826. Széchenyi István m. k. Wesselényi Miklós m. k.” (Idézi SII: 107.)

Pontosan erről a beidegződésről, erről a rögzült, megváltoztathatatlan, követelődő módon föllépő belső sürgetésről, ellenállhatatlan vágyról van szó, amikor mélytörténetileg meghatározott viselkedési beállítódásokról teszünk említést. Max Weber is bizonyára örömmel hivatkozott volna a csírázó kapitalista szellemről szólva Széchenyi naplójára és műveire, ha alkalma lett volna azokat ismerni. Arra a jellegzetesen kapitalista polgári elképzelésére például, hogy Széchenyi szerint a földbirtokosoknak feladata „jóságaikból annyi hasznot nyerni, amennyit csak lehet” (Hóman–Szekfű, 1936. 275). A NÉHÁNY SZÓ A LÓVERSENY KÖRÜL passzusai példaértékűen szemléltetik a kockázatvállalás és a felelősségetika egymásba csúszását. (Megerne egy külön misét annak végig gondolása, hogy a magyar kapitalista fejlődés egyik fő propagátora és kezdeményezője, aki arisztokrata létére lényegében vállalkozóként, tőkésként éli életét, hogyan volt képes mély katolicizmusát összeegyeztetni a benthami utilitarizmus protestáns szellemiségével.) A Benjamin Franklin ethosát vizsgáló Max Weber úgy fogalmaz, hogy „a haszonlesés e filozófiájának legfigyelemreméltóbb vonása az, hogy eszménye [...] az a gondolat, hogy az egyénnek kötelezettségei vannak a saját tőkéjének növeléséhez fűződő – öncélként előfeltételezett – érdekekkel szemben”. (Weber, 1982. 47.) S ha nem is pontosan ugyanarról szól a Széchenyi naplójából vett idézet, mint Franklin esetében, talán nem teljesen megalapozatlan, ha a fogadásnak utilitarista szellemiségű, célirányult cselekedetként történő alábbi át-moralizálását a kapitalista beállítódás mutatójaként is értelmezzük: „Ki tapasztalásból tudja, mit visz hajón, lóháton, gyalog stb. legkisebb kérdés nélkül végbe az angol, mert fogad és ekkép a fecsegés többé nem elég, de okvetlen tenni kell; s ki más részről tapasztalni kénytelen, mennyi hóstettel kérédkik ülve, pipázva és henyélve számtalan szárazföldi s hogy illyesnek száját becsukni sehogysem lehet, mert nem fogad – ki, nem mondom, mindezt tapasztalja, az, ha nem egyébért, csak azon okbul is pártolni fogja az okra állított fogadás szellemét, mivel semmi nem irtja olly gyökeresen ki mind azon fenhéjazó betyárkodó maszlagot, mellyel annyian bélyegezvék s melynél férfit valóban semmi nem díszteleníthet inkább.” (NÉHÁNY SZÓ A LÓVERSENY KÖRÜL. Idézi SII: 106.)

Ha elfogadjuk, hogy e mélyen rögzült beállítódás nyomai az életvitel egymástól távol eső területein fölfedezhetőek, s hogy e beállítódás tudatos szándék nélkül hangolja össze a különböző megkülönböztetéseket és cselekvési stratégiákat, akkor nincs különösebb okunk meglepődni azon, hogy hőseink állapotokkal kapcsolatos elképzelései az emberekről vallott nézeteikben is fölbukkannak: amikor a *lovakról* beszélnek, igen nehezen tudják gondolataikról leválasztani az *emberekről* vallott nézeteiket. Némileg élesebben fogalmazva: Széchenyiék racionálisan versengő (azaz a vélt haszon reményében tudatos beruházásokat végző) s eme versengés következményeiért felelősséget vállaló férfiemberré kívánják nemesíteni rend- és kortársaikat. Amikor Wesselényi a ló gazdasági hasznánál is jelentősebbnek tekinti annak az embernevelésben betöltött szerepét, és mindennek aleseteként a lovat sport-, illetve nevelési eszközként jeleníti meg – még egy viszonylag egyszerű áttétellel van dolgunk: „A rókavadászat, pályázás s általában az ezeknek kíséretében járó több lovaglás sokat férfiasította nagyon elpuhult s még most is sok edzésre szoruló ifjainkat. Azok nélkül nem hozatott volna azon sok jó angol mén s kanca Angolhonból, melyek azóta oly sok s jó ivadékot szaporítottak.” (Wesselényi, 1847. 3–4.)

Vagy egy másik idézet, mely a lovaglás, a férfias nevelés és az önmérséklet – felvilágosodás nyomait őrző – összekapcsolásáról tanúskodik: „Hogy pedig a lovaglás a testet erősíti, férjiasító, a bátorságot s elszánást kifejítő gyakorlása egy Nemzet férjias karakterének s erkölcsének megalapítására igen hasznos, kétségbe azt hozni nem lehet. A gyerekek edzi inait

és ép növést elősegíti, a serdülő, ha lovaglásban tölti el egy részét tanulásból fennmaradó idejének, megvidulva tér ahhoz vissza, a hasznos fáradtság lecsillapítja a fejlődő test felesleges pezsgését s egy jó lovaglás után, teste s lelke hasznára, nyugodtan van s ágyában csak az álomról gondolkodik. Csak a test zavarja meg a lélek aránysúlyát s ha a buján fejlődő egészség burján csiráztatna is, kiirtja az a mozgás, munka s fáradtság. Ezen férfitas gyakorlás elzárja a szívtől azon minden nagyot előlő maszlagot, a félnkséget; megismerkedik s megbarátkozik az ifjú azon kisebb s nagyobb veszélyekkel, mellyek a bátor lovaglással egybe vannak kötve.” (Wesselényi: A ZSIBÓI MÉNESRŐL. SII: 44.)

A fentieknél sokkal szembezőköbb az átcúszás akkor, amikor a lótenyésztés a biológiai megalapozottságú embernevelés összefüggésrendszerében jelenik meg, leplezetlenül rámutatva arra is, hogy a lótenyésztés és lóversenyzés angol mintájának követése bizonyos értelemben a magyar nemzettenyésztés laboratóriumaként is szolgál: „Nem nagyon természetes-e, hogy azon ló testi állásának egészen különbözőnek kell lenni, aki csak nem élete kezdetétől fogva egy különös *Gymnastikában* él, ahol mód nélkül sokat járatták lépésben; ügetve, rövid vágatva soha. Azon bevett *Talpigaszág Egyenlő* egyenlőt nemz, annyi kivételeket szenved, hogy alig lehet közmondásnál egyébnek venni. Ha emberekhez hasonlítjuk a dolgot, nem igen szembetűnő e a mondottnak igaza? [...] Nézzük csak szomszédainkat, a Törököket. Hány példa van olly *Buvárokrul*, kik felette sok ideig élhetnek a víz fenekén s kiknek tüdejek holtok után különös nagyoknak találtatnak. A *Gymnastikának* nemcsak a test minéműségére és mozdulásaira, hanem bizonyosan a lelki tulajdonságokra is leghathatósabb befolyása van. És csak nem minden, ami az erkölcsi és testi *Leendőségünket* illeti, a rendszeren folytatott gyakorlástól függ.” (Széchenyi: LOVAKRUL. Idézi SII: 18.)

„Nem kevésbé méltó tárgya hazafíui iparkodásnak a hasonlólag csak *Egyesület* által kivihető felállítás s fenntartása a lóval való vadászatnak. Nincs ennél jobb, csalhatatlanabb próbája a ló jóságának. Amely ló vadászaton jól megyen, jó az katona s utazó alá is. De a világon semmi se is terjeszti s emeli annyira a lovagláshoz való kedvet, mint a vadászat. Ha ez nálunk feláll, akkor lesz igazi becse s kelete a jó lónak. [...] Önnön magunkra is nagyon szükséges ezen férfitas gyakorlásnak s gyönyörűségnek közkedveltségbe jövetele. A lóhoz való kedv s abban való foglalatoságnak a versenyzés inkább poézise, belletriája; a vadászat pedig a valóságos tudomány. Nem más kontójára, más nyakát veszedelmeztetve, más ügyességét csudálva lehet ezen veszedelmet kielégíteni; kiki csak önnön teste s lelke erejével állhat ki, senkitől nem költsönözhető bátorság, hidegvér; önnön teste ereje s ügyessége vihetik csak merész repülésben árkon, kerten keresztül, mint szabad fíját önn akarattjának.” (Wesselényi: A ZSIBÓI MÉNESRŐL. Idézi SII: 88.)

A nagy kérdés ebben a korszakban az volt, hogyan haladhatná meg a magyar nemzet (illetve a nemzetet vezető nemesség) a rendi nacionalizmus kereteit. A századelő arisztokratáinak és az őket követő latinos és németes műveltségű középnevesek történetfilozófiájának alapgondolata az a föltevés volt, miszerint „a nemzet eredetileg hatalmas erejű, dicső tetteket véghezvivő óriás vala, ki romlatlan ősi erkölcsiében nyolc századok vezívatartjai közt rendületlenül és sikerrel töltte be hivatását a *Duna térein*”. (Szekfü, 1989. 58.) Alkotásaikban ez a keresztény és nemzeti romantikus történelemkép ütközik össze a szomorú jelen „szibarita vázáinak”, az „örlekkét tapodó nemzet” képének lesújtó víziójával. E romantikus historizáló nemzetfelfogás kimondatlanul magában foglalja annak esélyét, hogy az új generáció képes lehet újra megteremteni a hajdanvolt nagyságot – mégpedig a nem is oly távoli jövőben. A jelen ostromozása a jövő megalapozását szolgálja. (Annak persze számos geopolitikai föltétele is volt a korabeli Európában, hogy Magyarországon a századelő rendi nacionalizmusának helyébe fokozatosan a liberális nacionalizmus lépjen. Írásomnak nem feladata, hogy a korabeli történeti összefüggésekkel foglalkozzon. Ezért csak címszavakban emlékeztetnék rá: természetesen – hogy

mást ne említsünk! – a „nemzetközi válság”, a feudális restaurációs törekvések kudarca, a francia forradalmi megmozdulások, a lengyel, északolasz és német szabadságmozgalmak, az Angliát és Franciaországot egymáshoz közelítő, erős liberális politikai tábor kialakulása, a bécsi udvar erőinek megosztottságából adódó kedvező nemzetközi klíma is fontos szereppel bír mindebben.)

Magyarországon – szemben Angliával – nem annyira a kapitalista fejlődésből származó gyakorlati problémák kezelése készíti a társadalom vezető politikai erejét a liberális szellemiség elfogadására, hanem inkább a nyugati hatások példáinak szem előtt tartása. Ám még ha a XIX. század első felének magyar társadalmát jóval archaikusabb és „elmaradottabb” is, mint a korabeli angol, a kettő között lényeges hasonlóságokat is találhatunk. Mindenekelőtt azt, hogy mindkét országban a nemesség kiemelkedő súlyú társadalmi és politikai test. (Európában csak Lengyelországban és Spanyolországban találunk hasonlót.) S miután a politikai életet – kellő súlyú polgárság híján – e korszakban szinte kizárólag a nemesek uralják, ennek – minden jól ismert hátrány ellenére – megvan az az előnye, hogy beállítódásuk és értékrendjük tekintetében nincs osztályszakadék a nemesség egyes csoportjai között, mint például a polgárok és nemesek között Franciaországban. (Hajnal, 1988. 559.) A *beállítódásmag*, azaz az ősi (ám változófélben lévő) *libido dominandū*n alapuló nemesi kiválasztottságtudat, a gentlemanethosz, a liberalizmus alapelveinek elfogadása közös vonása a különböző frakcióknak. Az angol whig–tory dualizmushoz hasonló osztódás létezik ugyan a politikai szférában, de ez nem teszi lehetetlenné, hogy párbeszéd alakulhasson ki a különböző álláspontokat képviselő felek között.

És pontosan az életvitel és az ennek alapjául szolgáló beállítódások civilizált formái jelentik annak garanciáját, hogy a nemesurak a szabadidő eltöltésében is közös nevezőre juthassanak. (Megjegyzendő: az a tény, hogy rendelkeznek szabadidővel, csak számunkra magától értetődő. A jelenséget történeti módon vizsgálva nem lehet eléggé hangsúlyozni: a modernizációnak ebben a fázisában egyre többen veszik észre: szabadon fölhasználható idővel rendelkeznek.) A reformkorban – nem utolsósorban a liberalizmus öntevékenységet előtérbe állító szellemiségének köszönhetően – meredeken emelkedik a különböző egyesületek és egyetek száma. E hatalmas társadalmi változások jele, hogy a gentlemanként viselkedő urak szabadidejüket a későbbi sportokhoz hasonlatos versengésekkel, játékokkal tölthetik el – többé-kevésbé egységesen. E tekintetben rendkívül jellemzők a konzervatív országgyűlési képviselő, Fiáth Ferenc visszaemlékezésében leírtak: „*Ha ünnep volt, vagy történetesen nem volt ülésünk, kimentünk Stomfára, hol Pálffy Ferdinand Leopold szíveségéből vadászhattam kedvemre nagy vadra. Összel, ha szabad időnk volt, agarásztunk a Duna jobb partján, s habár az ülésben egymás ellen savaztunk, a társaséletben legjobb barátságban éltünk, s együtt mulattunk conservatívek és ellenzékiek.*” (Fiáth, II: 22–23.)

A civilizáció folyamátának köszönhetően mind több olyan szabadidős tevékenységet folytatnak az urak, melyeknek során az ősi harci késztetéseken alapuló erőszak közvetlen kiélése fokozatosan háttérbe szorul, s helyébe a *férjfi*s versengés lép. Akármiről lett légyen is szó, a múlttól való elhatárolódásról, bátorságpróbáról, a test megrendszabályozásáról, a nemzet jövőjével kapcsolatos erőfeszítésekről, a „*férjfi*s” jelző alapértékként, megkérdőjelezhetetlen végső igazságként és igazolásként valahol fölbukkan az érvelésben. Ez expanzív férfiaság, mely múltat és jövőt, teret és időt, nem tudatosat és tudatosat az erősebbik nem tudásának és akaratának alárendeltjévé tesz, s a világot, a társadalmat emez akarat függvényeként fogja föl. Szinte mindenre képesnek érzi magát, s ezen erő nevében beszél, ítélt, cselekszik. A külföldi tapasztalatok

magyar közegbe történő áttemelését, ezen áttemelés, adaptáció bátorságát is e férfikész-tetettségek tulajdoníthatjuk. Miképpen azt is, hogy nemesuraink férfiúi omnipotenciájuk részeként igyekeznek magukévá tenni és újraalkotni a világot, abban a reményben, hogy képesek lesznek bármilyen nehézségen fölülkerekedni.

A harcot és a versengést civilizációs szakadék választja el egymástól. Akár azt is mondhatjuk, hogy a modern kor beköszöntének egyik csalhatatlan jele, hogy a társadalmi élet legkülönbözőbb szféráit a versengés, azaz az áttételes, közvetett harc hatja át, melynek már nem az ellenfél megsemmisítése, hanem legyőzése, a függőségek egyre bonyolódó rendszerében értelmezett alárendelése a célja. Mindez pedig oly módon történik, hogy a verseny és versengés az előrehaladás, a fejlődés, a kiválasztódás, azaz a modernizáció föltételévé is válik. Történelmi jelentőségű beállítódásbéli változás szemtanúi vagyunk tehát. A XIX. század első felében nem kevesebb érhető tetten, mint hogy a premodern férfiember fokozatosan modern férfiemberre kezd válni. A civilizáció folyamatának eredményeképpen a gyilkos késztetettséget magában foglaló, harcos, azonnali kielégülést biztosító férfibeállítódások fokozatosan átadják helyüket egy küzdő késztetettségeken alapuló, versengő, késleltetett kielégülést biztosító beállítódásnak.

A falkavadászat elemzésekor sejlettek föl előttünk egy olyan folyamat jelei, melynek során a harcos férfi helyébe a versengő férfi lép. Persze a falkavadászat legtöbbször még a prédaállat elpusztulásával ér véget. De a préda életben maradásának esélye egyre inkább kívánatos az állatok közötti küzdelmet, illetve versenyt szemlélő nemesurak számára is. A pusztulás mindinkább nem szándékolt következmény lesz. A lóversenyben ez a folyamat folytatódik a nemkívánatos következmények kiiktatásával, valamint a versengés fair play-elemeinek egyre következetesebb biztosításával. A civilizált önkontrollnak és a fegyelemnek köszönhetően immár egyre kevésbé az ősi késztetettségek határozzák meg a férfiember viselkedését. A cselekedeteknek nem az okuk, hanem a céljuk válik elsődlegessé. Fokozatosan kialakul a teleologikus ember, aki nem csupán racionálisan kívánja előre látni cselekedete következményeit, hanem morális értelemben is felelősséget vállal azokért.

Széchenyi és Wesselényi már jórészt modern férfiak, amennyiben erősek, hatékonyak, uralkodó helyzetűek kívánnak lenni. Természetes számukra, hogy életüket a jövő jelöli ki, s hogy mások életét is e vágyott jövő szolgálatába kívánják állítani. Nemzeti felelősségérzettől áthatott nemesi társaikkal együtt a jövőirányult, modern férfipotencia megtestesítői, akik – bármennyire engednek is olykor mélyből feltörő érzelmeiknek és indulataiknak – racionálisan igyekeznek cselekedni, életüket megtervezik, s arra is képesek, hogy a vágyott jövő érdekében olykor aszketikus hajlamról és szinte zárandoki önmegtagadásról tegyenek tanúbizonyságot. Ugyanakkor e férjfiasságtól nem idegen a rendkívüli nyitottság, a kitárulkozási képesség, az új minták iránti fogékonyság sem. Persze a kor is ilyen: minden a jövő felé fordul, a múlt is ennek a jövőnek a megalapozását szolgálja, a forradalmak előszele fölkarvarja a hétköznapokat, a tér korlátai először válnak tömegesebb méretekben – legalábbis a kivételezettek számára – áthághatókká, amikor a racionális időfelhasználás réseiben keletkező szabad idő megfelelő eltöltése méltó feladatként kínálkozik nemcsak a nemesek, hanem a polgárok számára is. Ez az a kor, amikor a férfiteljesítmény a természet bekebelezését, megrendszabályozását, emberi hatalom alá gyűrését is célba veszi, s az emberpróbáló hősiességekkel kísérletező arisztokraták saját testük felelősségteljes próbára tételével példaként kívánnak szolgálni kortársaik és az utókor számára.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (1994): FÉRFIURALOM. In: Hadas (szerk.): FÉRFIURALOM. Replika-kör. 7–55.
- Elias, Norbert és Dunning, Eric (1986a): THE QUEST FOR EXCITEMENT. SPORT AND LEISURE IN THE CIVILIZING PROCESS. Oxford, Blackwell.
- Elias, Norbert (1986b): AN ESSAY ON SPORT AND VIOLENCE. In: Elias–Dunning, 1986. 150–174.
- Elias, Norbert (1987 [1939]): A CIVILIZÁCIÓ FOLYAMATA. Gondolat.
- Elias, Norbert (1998 [1971]): A SPORT EREDETE MINT SZOCIOLÓGIAI PROBLÉMA. *Replika*, 29.
- Fiáth Ferenc báró (1878): ÉLETEM ÉS ÉLMÉNYEIM I–II. Tettey Nándor és társa.
- Hadas Miklós (1999): STÍLUS ÉS KARAKTER. Futballhabituológiai traktátus. *Replika*, 36.
- Hadas Miklós (2000): A PÁRBAJ ÉS A VÍVÁS. *Café Babel*, 2000/3.
- Hajnal István (1988 [1936]): AZ ÚJKOR TÖRTÉNETE. Akadémiai Kiadó Reprint sorozata.
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula (1936): MAGYAR TÖRTÉNET. V. kötet. Egyetemi Nyomda.
- Dr. Siklóssy László (1927): A MAGYAR SPORT ŐSKORA. (A MAGYAR SPORT EZER ÉVE I.) Országos Testnevelési Tanács. (Rövidítés: SI.)
- Dr. Siklóssy László (1928): SZÉCHENYI–WESSELÉNYI ÉS MÉG EGY NEMZEDÉK. (A MAGYAR SPORT EZER ÉVE II.) Országos Testnevelési Tanács. (Rövidítés: SII.)
- Szekfű Gyula (1989 [1920]): HÁROM NEMZEDÉK ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK. ÁKV–Maecenas.
- Ujfalvy Sándor emlékiratai (1941). Sajtó alá rendezte dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár, Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület.
- Weber, Max (1982): A PROTESTÁNS ETIKA ÉS A KAPITALIZMUS SZELLEME. Gondolat.
- Wesselényi Miklós báró (1847): TEENDŐK A LÓTENYÉSZTÉS KÖRÜL. Kolozsvár, Barráné és Stein.

Pósfai György

VADAKRUL

A nyestprobléma

Emberélet forog kockán, nem hallgathatok! Az írás nem kenyerelem, most mégis tollat ragadok: a nyestproblémáról van szó.

Két vagy három polgár a kőszegi Ponichterben összehajol. Előttük egy kancsó vörösbőr, arcuk aggodalmas, hangjuk fojtott: már megint a nyestek. András kocsija útban a munkába az országúton leállt. A motorház belül csupa szőr, az elosztó zárlatos, megrágtá a nyest. Pedig zárt garázsban tartja az autót! Még elgondolni is rossz, hogy mi van, ha a benzinvezetéket rágja meg, a benzin útközben kifröccsen, rá a forró motorra... „Emberi hajszálat kell rátekerem a vezetékre, attól elriad a nyest” – emeli fel mutatóujját az egyik polgár. „Le kell fújni lakkal, van olyan, amit direkt nyest ellen csinálnak” – kontráz valaki a másik asztaltól. „Azt hallottam, Németországban külön nyestbiztosítást lehet kötni az autóra” – ábrándozik András. Valamit tenni kell...

Makón a nyugdíjas matematikatanár hajnalban – korán kel, mint afféle idős ember – kimegy a kertbe kinyitni a díszgálambok ólját, hát ott fekszik mind megfojtva, véres tollak szanaszét! Rosszul csukta be az ajtót este – vagy be se csukta, amilyen feledékeny –, a nyest besurrant az éjjel, és lemészárolta valamennyit!